

УДК 351.863 (477)

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2-2.24>

І. В. Шевчук

кандидат наук з державного управління,
завідувач відділу з питань законотворчості та наукових експертиз
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті проаналізовано методичні засади оцінки рівня економічної безпеки держави та обґрунтовано переваги й недоліки окремих підходів, визначено можливість та доцільність їх застосування у сучасних прикладних наукових розробках. Так, Методика визначення рівня інтегрального показника економічної безпеки передбачала розрахунок 14 індикаторів різних сфер життєдіяльності суспільства й держави. У розроблених у 2003 році Методичних рекомендаціях щодо оцінки рівня економічної безпеки України було передбачено розрахунок шести груп індикаторів. У 2007 році була затверджена Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, де було видозмінено перелік складових частин економічної безпеки та за основу було прийнято метод агрегування й синтезу визначених ознак в єдиному інтегральному показнику. Методика включала 117 індикаторів, кожен з яких мав своє найбільше і найменше значення, та передбачала певні етапи оцінки економічної безпеки.

Після проведення аналізу й удосконалення Методики 2007 року у 2013 році було затверджено «Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», де було скориговано кількість показників за складовими економічної безпеки та збільшилася кількість показників-індикаторів від 117 до 126 й введено нові одиничні показники-індикатори. Недоліками запропонованих методик є трудомісткість в обчисленні й обмеженість доступу до статистичної інформації. Окремі науковці, критикуючи вищезазначені методики, наголошували на превалюванні уваги макроекономічної та фінансової складових частин та необхідності перегляду складу пріоритетних складових частин економічної безпеки держави й активізації дослідження питання тінізації економіки. Проаналізовано також було оптимізаційну модель системи економічної безпеки України, яка передбачала ґрунтовний аналіз в розрізі основних складових частин економічної безпеки, а також досліджено ключові загрози й показники-індикатори. Головною перевагою зазначеної моделі є те, що взяті до уваги не тільки фактичні значення показників індикаторів, а і їхні граничні межі, що, зі свого боку, надає можливість оптимізувати процес й значення показників економічної безпеки

Проаналізовано основні блоки проблем, які виникають в економічній підсистемі держави, зокрема: проблеми народногосподарського комплексу; проблеми функціонування національної економіки в умовах надзвичайних ситуацій; проблеми міжнародної співпраці. Визначено, що оцінка рівня економічного розвитку країни є одним із пріоритетних напрямів в процесі забезпечення економічної безпеки як на мікро-, так і на макрорівні. Досліджено Автором визначено необхідність врахування суб'єктивних думок науковців задля формування системи показників, врахування впливу загроз й оптимізації процесу визначення критеріїв економічної безпеки держави. Акцентовано увагу на тому, що в умовах сьогодення розробка універсальних підходів до визначення показників економічної безпеки є вкрай актуальною, що забезпечить мак сильно точний розрахунок необхідних показників. Відзначено, що лише комплексний аналіз низки показників дасть змогу визначити й окреслити потенційні загрози економічній безпеці держави та відбити основні засади економічного розвитку держави. Проведене дослідження дало змогу зробити висновок, що під час оцінки рівня економічної безпеки пріоритетними вважаємо дослідження темпів економічного зростання за ключовими макроекономічними показниками.

Ключові слова: держава, індикатори, економічна система держави, національна економіка, показники.

Постановка проблеми. Сучасні трансформаційні процеси, нестабільність політико-економічного стану країни, зміни у міжнародному середовищі актуалізують проблему визначення та оцінки рівня економічної безпеки держави.

Поряд з розв'язанням даного питання слід звертати увагу й на визначення рівня впливу потенційних та реальних загроз економічній безпеці держави й пошуку шляхів попередження й подолання негативних наслідків. Плюралізм думок та поглядів щодо аналізу показників економічної безпеки свідчить про необхідність розробки системного підходу до оцінки економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових публікацій науковців щодо питання оцінки рівня економічної безпеки держави свідчить не тільки про низку суб'єктивних підходів до розв'язання даного питання, а й про відсутність єдиного, універсального та вірогідного підходу до формування системи показників, визначення шкали й пошуку відповідних статистичних даних. Дослідженням питання оцінки економічної безпеки займалися низка науковців, зокрема Баженова О.В., Барановський О.І., Бінько І.Ф., Геєць В.М., Мартиненко В.В., Пирожков С.І., Сухоруків А.І., Шлемко В.Т. та інші.

Мета статті – аналіз та систематизація підходів щодо здійснення оцінки рівня економічної безпеки й вироблення пропозицій щодо подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Визначення рівня економічної безпеки актуалізується необхідністю стабільного функціонування держави, вироблення низки превентивних заходів щодо запобігання виникненню кризових явищ, потенційних та реальних загроз національній економіці й національній безпеці.

З метою розкриття змісту економічної безпеки держави слід проаналізувати блоки проблем, які виникають в економічній підсистемі держави, зокрема:

1) проблеми народногосподарського комплексу (необхідно не тільки виявляти й попереджувати реальній та потенційній загрози системі, а й забезпечувати стійкі взаємозв'язки між підсистемами комплексу;

2) проблеми функціонування національної економіки в умовах надзвичайних ситуацій (неможливість прогнозування економічних масштабів загроз можливих непередбачуваних обставин природного та техногенного характеру збільшує ймовірність втрат ВВП й витрат з державного бюджету країни на їх подолання. Саме тому стаття державного бюджету країни повинна бути визначена шляхом прогнозу таким чином, щоб покрити витрати як на запобігання виникненню ситуацій зазначеного характеру, так і на подолання наслідків від них;

3) проблеми міжнародної співпраці (глобалізація й нестабільність економіко-правового та політичного міжнародного становища вимагає постійного моніторингу зовнішніх чинників впливу, а також внутрішнім з метою якнайшвидшого запобігання негативним наслідкам) [3, с. 13].

Оцінка рівня економічного розвитку країни є одним із пріоритетних напрямів в процесі забезпечення економічної безпеки як на мікро-, так і на макрорівні [2].

Шлемко В.Т. й Бінько І.Ф. звертали увагу на те, що показники економічної безпеки мали, насамперед, відбивати ключові напрями та засади економічного розвитку держави [11]. Науковці запропонували визначити 12 базових індикаторів, які якнайточніше відбиватимуть стан економічного розвитку держави.

У 1999 році, В.М. Геєць представив Методику визначення рівня інтегрального показника економічної безпеки (далі – методика), яка була відбита у Концепції економічної безпеки України, підготовленої спільно з провідними фахівцями Інституту економічного прогнозування [4].

Методика передбачала розрахунок 14 індикаторів різних сфер життєдіяльності суспільства й держави, а саме: збалансованість макроекономічних показників, фінансовий стан суб'єктів господарювання, виробнича інфраструктура, грошово-кредитна система, ринок праці й зайнятість, ринкова інфраструктура, інституційні перетворення, зовнішня торгівля, розвиток науково-технічного прогресу тощо. Зазначена методика слугувала основою розробки наступних методик профільного міністерства. Проте

основним недоліком була складність підрахунку окремих індикаторів у зв'язку із відсутністю статистичного обліку визначених показників.

Провідні науковці Національного інституту проблем міжнародної безпеки НАН України у 2003 році розробили методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України, яка передбачала розрахунок шести груп індикаторів (демографічна безпека, енергетична безпека, інвестиційна та інноваційна безпека, зовнішньоторговельна безпека, соціальна та фінансова безпека) та стала основою методик розроблених у 2007 та 2013 роках [6, с.14–42].

У 2007 році була затверджена Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, де було видозмінено перелік складових частин економічної безпеки (макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека) і за основу було прийнято метод агрегування («<...> ґрунтується на так званій теорії «адитивної цінності», згідно з якою цінність цілого дорівнює сумі цінностей його складових частин <...>») й синтезу визначених ознак в єдиному інтегральному показнику.

Методика включала 117 індикаторів, кожен з яких мав своє найбільше і найменше значення, та передбачала певні етапи оцінки економічної безпеки, а саме:

- формування множини індикаторів;
- визначення характеристичних (оптимальних, порогових та граничних) значень індикаторів;
- нормалізація індикаторів;
- визначення вагових коефіцієнтів;
- розрахунок інтегрального індексу [8].

Головним недоліком була відсутність даних щодо оптимального рівня економічної безпеки держави, а також шкали оцінювання й вимог до кількісного та якісного складу експертів [10, с. 164].

Після проведення аналізу й удосконалення Методики 2007 року у 2013 році було затверджено «Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України»

29 жовтня 2013 року Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 було затверджено «Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», де було скориговано кількість показників за складовими частинами економічної безпеки, об'єднані під складові фондова й страхова у безпеку небанківського фінансового ринку, збільшилася кількість показників-індикаторів від 117 до 126 й введено нові одиничні показники-індикатори. [5, с. 138–139]. Процес визначення інтегральної оцінки економічної безпеки передбачав такі етапи:

- формування множини (переліку) індикаторів;
- визначення характеристичних значень індикаторів;
- нормування індикаторів;
- визначення вагових коефіцієнтів;
- розрахунок інтегральних індексів за окремими сферами економіки та інтегрального індексу економічної безпеки загалом [7].

Недоліками обох запропонованих методик є трудомісткість в обчисленні й обмеженість доступу до статистичної інформації.

Критикуючи офіційну методику розрахунку рівня економічної безпеки України Сухоруков А.І. та Харазашвілі Ю.М. наголошують на превалюванні уваги макроекономічної та фінансової складових частин, тоді як демографічна й екологічна віднесені до другорядних. Автори наголошують на необхідності перегляду складу пріоритетних складових частин економічної безпеки держави й активізації дослідження питання тінізації економіки [9, с. 8–12].

Баженова О. запропонувала оптимізаційну модель системи економічної безпеки України, де проведено надзвичайно ґрунтовний аналіз в розрізі основних складових частин економічної безпеки, а також досліджено ключові загрози й показники-індикатори. Головною перевагою зазначеної моделі є те, що взяті до уваги не тільки фактичні значення показників індикаторів, а і їхні граничні межі, що, зі свого боку, надає можливість оптимізувати процес й значення показників економічної безпеки [1].

Отримані результати рівня економічної безпеки держави дадуть змогу визначити наскільки національна економіка стійка й захищена від внутрішніх та зовнішніх загроз. Звертаємо увагу на те, що економічна безпека це не тільки економічна, а й соціальна категорія, від стану якої залежить поступальний розвиток людства й добробут громадян країни.

Висновки та пропозиції. Отже, проведений аналіз підходів й поглядів науковців на проблему визначення рівня економічної безпеки свідчить про те, що лише комплексний аналіз низки показників дасть змогу визначити й окреслити потенційні загрози економічній безпеці держави, а головне – відбити основні засади економічного розвитку держави. Саме тому під час оцінки рівня економічної безпеки пріоритетними вважаємо дослідження основних макроекономічних показників й оцінку темпів економічного зростання за ключовими макроекономічними показниками.

Список використаної літератури:

1. Баженова О.В. Застосування системного підходу до аналізу економічної безпеки держави. *Вісник Київського національного університету. Серія «Економіка»*. 2003. Вип. 66-67. С. 122–124.
2. Денисов О.Є. Параметри та показники оцінки економічної безпеки держави *Державне управління та розвиток*. № 8. 2016. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=996>
3. Економічна безпека : навчальний посібник / О.Є. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко. КНУВС, 2008. 400 с.
4. Геєць В.М. Концепція економічної безпеки України. Інститут економічного прогнозування. Київ : Логос, 1999. 56 с.
5. Мартиненко В.В. теоретико-методичні засади оцінки економічної безпеки національної економіки *Економічний простір*. 2015. № 93. С.131–140.
6. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / за ред акад. НАН України С.І. Пирожкова. Київ : НІМПБ, 2003. 46 с.
7. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>
8. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України 02.03.2007 № 60. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07>
9. Сухоруков А.І., Харазашвілі Ю.М. Щодо методології комплексного оцінювання складників економічної безпеки держави *Стратегічні пріоритети*. № 3 (28). 2013. С. 5–16.
10. Терехов Є. Економічна безпека держави та можливості її вимірювання. *Економічний аналіз*. Вип. 11. Ч. 4. С. 160–165.
11. Шлемко В.Т., Білько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. Київ : НІСД, 1997. 144 с.

Shevchuk I. Methodological bases for assessing the state's economic security

The article analyzes the methodical principles for assessing the level of the economic security of the state and justifies the advantages and disadvantages of individual approaches, and the possibility and feasibility of their application in modern applied scientific developments is determined. Thus, the method of determining the level of integral indicator of economic security provided for the calculation of 14 indicators of various spheres of life of society and the state. The methodological recommendations for assessing the level of economic security of Ukraine, developed in 2003, provided for the calculation of six groups of indicators. In 2007, the Methodology for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine was approved, where the list of components of economic security was modified and based on the method of aggregation and synthesis of certain features in a single integral indicator. The methodology included 117 indicators, each of which had its highest and least value, and envisaged certain stages of assessing economic security.

After analyzing and refining the 2007 Methodology in 2007, the "Methodological Recommendations for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine" was approved, where the number of indicators on the components of economic security was adjusted and the number of indicator indicators increased from 117 to 126, and new unit indicators-indicators were introduced. The disadvantages of the proposed techniques are the complexity of the

calculation and the limited access to statistical information. Some scholars criticizing the aforementioned methods emphasized the growing attention to the macroeconomic and financial components and the need to revise the composition of the priority components of the state's economic security and to intensify the study of the issue of shadowing of the economy. An optimization model of the system of economic security of Ukraine was also analyzed, which envisaged a thorough analysis in terms of the main components of economic security, as well as key threats and indicator indicators. The main advantage of this model is that not only the actual values of indicator indicators, but also their limits, are taken into account, which in turn provides an opportunity to optimize the process and values of the indicators of economic security

The main blocks of problems that arise in the economic subsystem of the state are analyzed, in particular: problems of the national economic complex; problems of functioning of the national economy in the conditions of emergency situations; problems of international cooperation. It is determined that the estimation of the level of economic development of the country is one of the priority directions in the process of providing economic security at both micro and macro levels. Investigated The author noted the need to take into account subjective opinions of scientists in order to form a system of indicators, taking into account the impact of threats and optimization of the process of determining the criteria of economic security of the state. Attention is drawn to the fact that in today's conditions the development of universal approaches to the definition of indicators of economic security is extremely relevant, which will ensure that the exact calculation of the required indicators is very accurate. It is noted that only a comprehensive analysis of a number of indicators will enable to identify and outline the potential threats to the country's economic security and to reflect the basic principles of the country's economic development. The conducted research made it possible to conclude that in assessing the level of economic security, we consider the study of the rates of economic growth in key macroeconomic indicators to be a priority.

Key words: *state, indicators, economic system of the state, national economy, indicators.*